

РИТОРИЗАЦІЯ ЯК МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РІЗНОТИПНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**Олена КУЛЬБАБСЬКА,**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
o.kulbabska@chnu.edu.ua.**RHETORIZATION AS A METHODOLOGICAL APPROACH TO TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN DIVERSE EDUCATIONAL INSTITUTIONS****Olena KULBABSKA,**Yury Fedkovich Chernivtsi National University,
ORCID ID: 0000-0002-1858-9269;
RESEARCHER ID: C-2286-2017.**Kulbabska Olena. Rhetorization as a Methodological Approach to Teaching the Ukrainian Language in Diverse Educational Institutions.**

The article examines rhetorization as a methodological approach to teaching Ukrainian to philologically gifted learners in diverse educational settings. **The study aims** to substantiate the methodological foundations of rhetorizing the educational process while teaching Ukrainian as a native and state language in secondary and higher education; to outline typological features of dialogue presented in linguistic and methodological scholarship; and to propose a system for developing dialogic and polylogic competence at receptive, reproductive, and productive stages. **The novelty** lies in specifying the terminological scope of *rhetorization* and *dialogic/monologic competence*, concepts that remain insufficiently defined in current scholarship, and in offering a set of interactive tasks designed to enhance communication effectiveness in various life domains according to rhetorical principles. The applied **methods** include analysis of linguistic and pedagogical sources, synthesis to identify functions of dialogic utterances, and classification and systematization of practical material in line with model curricula. **The findings** indicate that modern education increasingly relies on rhetorical principles, and rhetorization is viewed as a key condition for the effective implementation of the rhetorical approach. Rhetorization is interpreted as the gradual integration of rhetorical meanings – knowledge, activity, genres, norms, and dialogic interaction – into language learning. Interactive methods at all stages of instruction support productive dialogic engagement in the study of Ukrainian and its teaching methodology.

Key words: *rhetorization, dialogic and monologic competence, dialogic interaction, interactive methods, gifted learners.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Основне завдання системних змін у сучасному освітньому просторі України – *виховання інтелектуальної еліти, професіоналів-пошуковців, творчих особистостей і виформування їхньої життєвої стратегії. У процесі модернізації освіти важливе місце посідають чотири чинники – мовна освіта й мовне виховання, мовна культура та мовна поведінка. Саме тому відповідно до міжнародних стандартів, управлінських моделей, інноваційних освітніх технологій діяльність закладів середньої та вищої освіти сконцентрована на створенні нових освітніх продуктів та методик, а також на розвиток креативного потенціалу учнів і студентів через виформування в них ключових компетентностей, необхідних для успішної комунікації в полікультурному й інформаційно насиченому суспільстві. Однією з таких компетентностей є **діамонологічна компетенція**, сформована на ґрунті типових і непередбачуваних комунікативних ситуацій, коли учні / студенти одночасно вчать і «як говорити», і «чому саме так говорити».*

У контексті мовно-літературної освітньої галузі зміщено акцент із утрадиційненого засвоєння «готового» теоретичного матеріалу на діяльнісно-комунікативні моделі, зокрема на принципи риторики як мистецтва аргументованого й естетичного мовлення. Зазначений механізм (процес) сутнісної переорієнтації навчального

процесу як повноцінного діалогового спілкування за канонами риторики загалом і способів викладання дисциплін філологічного циклу зокрема українські лінгводидакти все частіше номінують термінопоняттям «**риторизація**» (Л. Мацько, Е. Палихата, Г. Сагач та ін.), що потребує спеціального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка діалогічних текстів як організованої цілісної та зв'язаної послідовності діалогічних єдностей нині перебуває в центрі дослідницьких інтересів учених-лінгвістів (А. Загнітко, Т. Космеда, О. Маленко, І. Струк, Г. Сюта, Н. Шульжук та ін.); проблемам випрацювання риторичної культури спілкування та процесам обміну інформації двох або кількох осіб (діалогуванню) присвятили свої праці С. Абрамович, Г. Городиловська, З. Кульч, Л. Мафтин, Л. Мацько, Г. Сагач, І. Шмілик та ін.; методичні аспекти виформування діамонологічної компетенції, що охоплює два складники: діалогічну та монологічну, вивчали лінгводидакти О. Біляєв, Л. Варзацька, Г. Лещенко, В. Мельничайко, С. Москаленко, В. Нищета, М. Пентелюк, Е. Палихата, О. Семенов, С. Омельчук, І. Хоменко, О. Хорошковська та ін.

Актуальність дослідження. Незважаючи на здобуті результати наукових студій, риторизація як методичний підхід до навчання філологічно обдарованої молоді української мови в різнотипних закладах освіти ще не була предметом дослідження та потребує ґрунтовного опрацювання. У цьому аспекті важливо

дослідити специфіку усної мовленнєвої взаємодії, що передбачає обмін репліками між двома (діалог) або трьома й більше учасниками спілкування (полілог). Зазначені структуровані різновиди взаємного мовлення в межах чужої мови вможливають дотримання всіх вимог чинних Державних стандартів: базової середньої освіти¹, профільної середньої освіти², вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія», зокрема для бакалаврату³ й магістратури⁴, серед яких: 1) установалення суб'єкт-суб'єктних відношень між усіма учасниками навчального процесу; 2) виформування необхідних комунікативних навичок в учнів і студентів; 3) розвиток ораторських умінь здобувачів освіти; 4) навчання екологічної взаємодії в колективі.

Мета статті – теоретично обґрунтувати методичні аспекти риторизації навчального процесу в ході вивчення української мови як рідної та державної в закладах середньої та вищої освіти; визначити різноаспектні типологічні характеристики діалогу в мовознавчій та методичній літературі; запропонувати методичну систему виформування дія-/полілогічної компетентності учнів та студентів, що охоплює рецептивний, репродуктивний і продуктивний етапи.

У процесі наукового аналізу фактичного матеріалу використано науково-педагогічні **методи**: *аналіз* лінгвістичної, психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з теми дослідження; *синтез* – для встановлення функції різних за обсягом діалогічних реплік; *класифікація та систематизація* практичного матеріалу у структурі риторизації в процесі вивчення української мови відповідно до чинних модельних навчальних програм і навчальних планів закладів; *узагальнення* ефективності запропонованих практичних завдань у реаліях оновлення та модернізації освітнього процесу в ЗЗСО та ЗВО, особливо в кризовий період.

Виклад основного матеріалу. Зміни пріоритетів у мовній освіті України від теорії до практики повсякдення дали дослідникам підстави для констатації: «освіта поступово, але невпинно еволюціонує в бік риторизації навчального процесу /.../, закладаються прекрасні методичні традиції плекання риторичних здібностей молодого покоління»⁵.

Зазначимо: теоретичні засади риторичного підходу як лінгводидактичної категорії на початку 2000-х років обґрунтував С. Омелчук⁶. Утім, саме поняття «риторизація», на жаль, ще не набуло викінченого витлумачення в науково-методичній літературі. Аналіз найновіших джерел довів, що зазначене термінопоняття уживають:

1) у широкому значенні, як-от: «**риторизація** – процес переосмислення предмета і способів його викладання, переосмислення організації освітнього процесу як повноцінного ділового спілкування за канонами риторики»⁷; «**риторизація в лінгвістиці** – це навчально-виховний процес, що ґрунтується на основі використання *монологічного* (для учня – повна відповідь вивченого, вираження власних думок; для вчителя – пояснення, розповідь, мінілекція), *діалогічного* (бесіда «учитель – учень / учні»; фронтальна, евристична, підсумкова; обговорювальна) і *полілогічного мовлення* (попередня підготовка дискусії чи диспуту як демонстрація сформованих умінь і навичок продуктивної комунікації школяра на певному етапі навчання, їх проведення – онлайн або офлайн) з метою формування комунікаційних якостей школярів, вироблення риторичної культури спілкування»⁸ тощо;

2) у вузькому витлумаченні, як-от: «**риторизація** – активізація пізнавальної діяльності процесу навчання засобами діалогу, діалогізація»⁹; «**риторичну компетентність** ми позиціонуємо як вищий

¹ Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State Standard of Basic Secondary Education], zi zminamy, zatverdzhenyim Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.08.2022, № 972, URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavnyi-standart-bazovoi-serednoi-osviti> [in Ukrainian].

² Derzhavnyi standart profilnoi serednoi osvity [State Standard of Specialised Secondary Education], zatverdzhenyi Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.07.2024, № 851, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

³ Derzhavnyi standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 035 «Filolohiia» dlia persho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [State Standard of Higher Education in Speciality 035 «Philology» for the First (Bachelor's) Level], zatverdzhenyi Nakazom MON Ukrainy 20.06.2019, № 869, URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> [in Ukrainian].

⁴ Derzhavnyi standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 035 «Filolohiia» dlia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity [State Standard of Higher Education in Speciality 035 «Philology» for the Second (Master's) Level], zatverdzhenyi Nakazom MON Ukrainy 20.06.2019, № 871, URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-magistr.pdf> [in Ukrainian].

⁵ Fedorenko V. «Vidrodzhennia tradytii ukrainskoho krasnomovstva: rytorychnyi aspekt vyvchennia ukrainskoi movy i literatury v shkoli kriz pryzmu Vseukrainskoho seminaru metodystiv oblasnykh instytutiv pisladyplomnoi osvity» [Revival of the Traditions of Ukrainian Eloquence: The Rhetorical Aspect of Teaching Ukrainian Language and Literature at School Through the Lens of the All-Ukrainian Seminar of Methodologists of Regional In-Service Teacher Training Institutes], *Ukrainska mova i literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh* [Ukrainian language and literature in secondary schools, gymnasiums, lyceums, and colleges], 2008, № 5(68), P. 6 [in Ukrainian].

⁶ Omelchuk S. «Pidkhid do navchannia yak bazova katehoriia suchasnoi lnhvistychnoi nauky» [«Approach to Teaching» as a Basic Category of Modern Linguistic Science], *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature at school], 2013, № 2, P. 2-7 [in Ukrainian].

⁷ Holub N. «Rytorychna kompetentnist uchniv starshykh klasiv yak pokaznyk suchasnoi movnoi osvity» [Rhetorical Competence of Senior School Students as an Indicator of Modern Language Education], *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature at school], 2010, № 8, P. 2-7 [in Ukrainian].

⁸ Palykhata E. Ya. «Pourochna rytoryzatsiia navchalnoho protsesu z ukrainskoi movy v umovakh zahalnoosvitnioi shkoly» [Lesson-by-Lesson Rhetorization of Ukrainian Language Teaching in General Secondary School], *Stratehichni napriamy rozvytku suchasnoi ukrainskoi lnhvodydaktyky: kolektyvna monohrafiia* [Strategic directions for the development of modern Ukrainian linguistics and teaching: a collective monograph], Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2021, P. 156-157 [in Ukrainian].

⁹ Nyshcheta V. A. *Metodyka navchannia rytoryky v shkoli: navchalnyi posibnyk* [Methods of Teaching Rhetoric at School: a textbook], Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2014, P. 23 [in Ukrainian].

рівень комунікативної компетентності; володіння риторичними знаннями, вміннями й навичками, якостями особистості, що визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізовані й закріплені в досвіді комунікативної та риторичної діяльності»¹⁰.

Отже, узагальнення поданих дефініцій дає підстави для висновків: 1) риторизація охоплює широке коло об'єктів в освіті – навчальний процес, пізнавальну діяльність, спілкування у форматі «педагог – учні / студенти», «учні / студенти – учні / студенти»; 2) підґрунтям для риторизації є знання з ораторського мистецтва; усталені норми (категорії) та система законів красномовства – концептуальний, стратегічний, тактичний і мовленнєвий закони; діалог (діалогізація); риторична ситуація (контекст, у якому відбувається комунікація, що враховує всі аспекти мовлення, зокрема особливості аудиторії, мету, час та місце висловлювання), риторична діяльність (етапи пошуку ідеї, структурування тексту, підготовку та публічний виступ з опорою на логіку, емоції та етику); 3) риторизація ґрунтована на мовно-мисленнєвих процесах учасників освітнього процесу / переосмислення ними дійсності, розуміння світу.

Незважаючи на розбіжності в підходах до визначення риторизації, вони містять щонайменше два об'єднувальні компоненти – *педагогічні технології, методи та прийоми*, які забезпечують проектування й точне інструментальне управління навчальним процесом у ЗЗСО та ЗВО, гарантуючи досягнення поставлених навчальних цілей; *діалогічна взаємодія* між педагогами й здобувачами освіти, компонентами якої є «монологічні репліки та полілогічне розгортання навчальної риторизації»¹¹.

Діалогічна взаємодія – «це рівноправність позицій співрозмовників з обміну інформацією, що виконується за допомогою мовленнєвих дій, мисленнєвих операцій, лінгводидактичної роботи, з урахуванням мотиву і мовленнєвої інтенції, пам'яті, комунікаційних намірів і з дотриманням мовних норм, комунікаційних якостей мовленнєвої культури, мовленнєвого етикету, використанням паралінгвістичних засобів спілкування і засобів логіко-емоційної виразності»¹². Проаналізуймо, які методи й прийоми вможливають діалогічну взаємодію учасників освітнього процесу під час вивчення української мови та методики її викладання в ЗВО.

І. На етапі актуалізації опорних знань і вмінь доречною буде **робота з текстом**, яка охоплює щонайменше два складники – комунікативний і власне мовний, а також передбачають чотири основні види мовленнєвої діяльності, що охоплюють сприйняття (рецептивні) та створення (продуктивні) мовлення – читання, аудіювання, письмо, говоріння. Наприклад:

Вправа 1. І. Прочитайте текст про посилення *ідентифікаційної функції** (*здатність визначати належність мовця до певної спільноти, культури, групи людей) української мови в часи російсько-української війни. Яку інформацію ви вже знали, а що стало для вас справжнім відкриттям? Доберіть заголовок до тексту й доповніть його новими фактами, як повномасштабна війна вплинула на розвиток української мови.

ІІ. Запишіть чотири-п'ять речень на основі ваших спостережень і усно поділіться інформацією з однокласниками / одногрупниками. Які типи речень ви вжили у власному висловленні?

Отже, «поширення в методиці діяльнісного спрямування призвело до появи текстоцентрованого підходу в навчанні української мови та методики її викладання, який передбачає використання художнього тексту як основної дидактичної одиниці навчання, оскільки саме текст як продукт мовленнєвої діяльності виступає метою і результатом цієї діяльності»¹³.

Дієвим стимулом для співтворчості в команді є **метод мозкового штурму** – техніка генерації максимальної кількості ідей для розв'язання актуальної проблеми, дотичної до теми уроку / практичного заняття. Значення цього полягає у створенні безконфліктного середовища, кооперації, захопленні нестандартного мислення, а також у мотивації учасників навчального процесу. Наприклад:

Вправа 2. Ознайомтеся із фрагментом тексту про історію появи лекції у вищій школі, а також мінілекції в ЗЗСО. Яке, на ваш погляд, значення має лекція як форма навчального заняття (офлайн / онлайн) для виформування наукового мислення учнів / студентів? Візьміть активну участь у дискусії.

Поділяємо твердження, що дидактична мета подібних вправ – «забезпечити пізнавальну і психологічну підготовку до сприймання нового матеріалу, зацікавити молодь, актуалізувати в них чуттєвий та практичний досвід, який має стати опорою свідомого засвоєння програмового матеріалу»¹⁴.

ІІ. На етапі вивчення нового матеріалу варто використовувати **метод спостереження** над мовними явищами за допомогою реплікування (напр., під час використання інтерактивних методів «ПРЕС», «Відкритий мікрофон», «Займи позицію», «Вебквест», евристична бесіда тощо), діалогічної побудови пояснення, що сприяє глибокому усвідомленню ознак мовних явищ, розвиває креативні компоненти пізнавальної діяльності. Наприклад:

Вправа 3. І. Прочитайте фрагмент наукового дослідження Галини Сюті. Що нового ви дізналися з нього? Чи спостерігаєте й ви за змінами в лексичному складі української мови, спричиненими повномасштабним вторгненням рф в Україну? Наведіть власні приклади. **ІІ.** Поясніть, способи

¹⁰ Palykhata E. Ya. *Korotkyi slovnyk terminiv iz metodyky navchannia kultury dialohichnoho movlennia* [A Short Glossary of Terms in the Methods of Teaching Dialogic Speech Culture], Ternopil: Vektor, 2016, P. 5 [in Ukrainian].

¹¹ Palykhata E. Ya. «Pourachna rytoryzatsiia navchalnoho protsesu z ukrainskoi movy v umovakh zahalnoosvitnioi shkoly»..., op. cit., P. 157.

¹² Ibidem, P. 157.

¹³ Palykhata E. Ya. *Korotkyi slovnyk terminiv iz metodyky navchannia kultury dialohichnoho movlennia*..., op. cit., P. 5.

¹⁴ *Metodyka vykladannia ukraïns'koyi movy v seređnii shkoli: navchal'nyy posibnyk* [Methodology of teaching the Ukrainian language in secondary school: a textbook], Edited by I. S. Oliinyka, 2 vyd., pererobl. i dop. Kyiv: Vyshcha shkola, 1989, P. 78 [in Ukrainian].

творення неологізмів. Чи є такі слова експресивно забарвленими? Обґрунтуйте свою думку, візьміть активну участь у дискусії.

Для студентів цікавими будуть **науково-пошукові методи** під час виконання завдання «Діалог цитат» (коментування ключових моментів поглядів авторитетних науковців, письменників, політичних діячів), роботи над інформаційним проектом «Історичний паспорт термінопоняття», перетворення вербальної інформації в графічну й навпаки тощо. Діалогічне пояснення нового матеріалу здобувачам освіти «загострює увагу до окремих, на перший погляд, розрізнених, ніяк не пов'язаних фактів мови /.../, допомагає в суцільному мовному тексті знайти потрібне явище, привчає аналізувати його, зіставляти з іншими і віднаходити потрібне»¹⁵. Наприклад:

Вправа 4. I. Укладіть на основі наукових праць кінця XIX-XX ст. і з опорою на підручникову літературу для учнів / учениць 8 класу ЗЗСО «Історичний паспорт термінопоняття *односкладне безособове речення*». Прокоментуйте спроби науковців подати визначення, близьке до сучасного. **II.** Унаочніть у таблиці релевантні ознаки односкладних речень, які наводять автори підручників для 8 класу Нової української школи. Прокоментуйте систематизований матеріал, наведіть приклади (усно).

Для виформування критичного мислення здобувачів освіти, здатності до стратегічного планування педагога можуть вдаватися до **SWOT-аналізу** (визначення *сильних сторін* (Strengths) явища чи події; *слабких сторін* (Weaknesses), *можливостей* (Opportunities) і *загроз* (Threats)). Цей аналіз дає змогу чітко структурувати інформацію, розробити ефективні стратегії пізнавальної діяльності. Наприклад:

Вправа 5. Здійсніть за поданим зразком SWOT-аналіз, висловивши своє ставлення до проблемного питання «*Індивідуальна траєкторія навчання студента-філолога: переваги й ризики для майбутньої професійної діяльності*».

Новим для магістрантів, майбутніх учителів та викладачів української мови буде **метод ситуаційного аналізу – кейс-стаді**, за результатами якого доцільно провести «Круглий стіл», «Брейн-ринг», підготувати мультимедійну презентацію, випрацювати практичні рекомендації¹⁶. Наприклад:

Вправа 6. Опрацюйте інформацію, що її структуровано в таблиці. Візьміть активну участь у науково-дослідницькому проекті «*М'які навички як один із треків динамічно мінливого світу*», в основі якого інноваційний метод «кейс-стаді», результати дослідження зафіксуйте в таблиці та продемонструйте в мультимедійній презентації.

Завдання такого типу вможливує розв'язання кола дослідницьких завдань: 1) з'ясувати уявлення магістрантів і бакалаврів про соціальні властивості та навички (*Soft Skills*), необхідні для успішної

самореалізації в умовах глобалізації; 2) проаналізувати основні чинники, що зумовлюють виформування особистості студента / студентки під час навчання української мови; 3) установити в процесі опитування стейкхолдерів тенденції щодо затребуваності певних м'яких навичок у майбутніх випускників філологічних факультетів; 4) порівняти результати опитування здобувачів вищої освіти щодо пріоритетності м'яких навичок у молоді з думкою працедавців; 5) окреслити сферу, у якій майбутні вчителі та викладачі-україністи планують бути соціально активними; 6) ознайомитися з пропозиціями магістрантів щодо заходів, які дадуть змогу оптимізувати навчальний процес для формування у здобувачів вищої освіти м'яких навичок у ході опанування лінгвістичних дисциплін. До того ж студенти / студентки, розпрацьовуючи науково-дослідницький проект самі матимуть змогу практично оволодіти «м'якими» навичками під час роботи на окремих освітніх платформах, як-от: Coursera, EduHub.in.ua, ВУМ online, SkillsYouNeed, RocketSkills Club Junior тощо.

У науково-методичній літературі активізувалися дискусії щодо необхідності впровадження в навчальний процес *інтерактивних методів навчання*, що мають на меті «створити комфортні умови для навчальної взаємодії учасників освітнього процесу, у ході якої вони набуватимуть досвіду пізнавальної діяльності у співпраці (модель «Полілог»)). Центральне місце в класиології зазначених методів посідають **методи ситуативного моделювання**: *дидактична гра* – метод, що реалізується в разі впровадження в навчальний процес моделей відомих інтелектуальних ігор («Брейн-ринг», «Що? Де? Коли?» та ін.) як нетрадиційних форм, здатних активізувати навчально-творчий потенціал учнівства й молоді з огляду на реалізації їхніх потреб у змаганні, самовираженні, успіху тощо; *ділова гра* – колективний метод навчання, що вможливує моделювання типової початкової ситуації (зазвичай проблемної чи конфліктної), максимально наближеної до майбутньої професії, та передбачає спільну діяльність учасників над її розв'язанням, розподіл функційних ролей, виконання яких визначає наявність творчих і професійних здібностей, умінь працювати в команді, демонструє рівень фахової підготовки кожного учасника гри; *рольова гра (рольове моделювання)* – метод, що передбачає інсценізацію професійного середовища: студенту пропонують здобути професійні навички й умінь, виконуючи певні педагогічні дії в ролі викладача української мови, що є основою його фахової діяльності (на відміну від ділової, рольова гра не передбачає колективного обговорення проблемної ситуації, а лише імпровізацію, розігрування певної ролі)»¹⁷. Наприклад:

Вправа 7. Готуючись до лекції та практичного заняття з теми «Лексичне значення слів. Типи лексичних значень» викладач вирішив використати матеріал

¹⁵ Ibidem, P. 159.

¹⁶ Kulbabska O. V., Shatilova N. O. *Krok u profesiiu. Metodyka navchannia ukraïnskoi movy u vyshchii shkoli: navchalnyi posibnyk* [A Step into the Profession: Methods of Teaching Ukrainian in Higher School: a textbook], Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yu. Fedkovycha, 2022, P. 76 [in Ukrainian].

¹⁷ Ibidem, P. 202-207.

про внутрішню форму слова (тобто про ознаку реалії дійсності, що її кладуть в основу найменування). На Вашу думку, чи мав педагог рацію? Свою думку обґрунтуйте з оперттям на методичні аспекти викладання лексикології української мови в ЗВО. Наведіть приклади, як прозора внутрішня форма слова може розповісти студентам / студенткам багато цікавого.

Вправа 8. Уявіть, що Ви молодий викладач, який за індивідуальним навантаженням читатиме лекції з навчальної дисципліни «Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфографія. Орфоепія. Графіка» для студентів-першокурсників бакалаврського рівня вищої освіти. Уже першого вересня ви маєте за розкладом вступну лекцію на тему «Предмет і завдання фонетики. Зв'язок фонетики з іншими дисциплінами». Підготуйте план теоретичного викладу матеріалу, доберіть епіграф, запропонуйте різні варіанти початку лекції, але з обов'язковим обґрунтуванням цінності тих знань, що їх студенти набудуть у процесі слухання блоку лекцій.

III. На етапі закріплення вивченого учні / студенти виконують аналітичні, трансформаційні, конструктивні вправи й завдання на редагування чи переклад (подеколи за зразком, інструкцією або алгоритмом), аналізують за схемами мовні одиниці або структурно-змістове наповнення підручників, виконують творчі проєкти тощо. Таку синкретичну функцію виконує, наприклад **метод «Сенкан»**, який розвиває критичне та асоціативне мислення, дає змогу лаконічно висловити складну думку, що робить його ефективним інструментом для роботи з навчальним матеріалом мовознавчого характеру. Наприклад:

Вправа 9. *Навчасьмо інтерактивно.* Напишіть сенкан на одну з тем (на вибір): *освіта, школа, університет, навчання, філолог, учитель, викладач, мова.*

Виформуванню діалогового мовлення учнів і студентів сприяють **комунікаційні завдання**, в основі яких обмін інформацією, емоціями та ідеями, щоб досягти взаєморозуміння та у співдії виконати поставлені цілі. Наприклад:

Вправа 10. I. Ознайомтеся з коротким викладом статей «Мова» та «Батьківщина» в «Українській малій енциклопедії» Євгена Онацького. Прокоментуйте, як ви розумієте зазначені поняття. Яку спільну думку виражають наведені витлумачення? **II.** Об'єднайтеся в дві групи, складіть і запишіть свій текст енциклопедичної статті до понять «Рідна мова» (перша група) й «Українська (державна) мова» (друга група). Усно встановіть, яких взаємовпливів зазнають українська та румунська мови в сучасному світі.

Вправа 11. Об'єднайтеся в групи. Укладіть за наведеним зразком мінісловник неологізмів, мемів і термінів (8-10 номінацій), що набули популярності під час російсько-української війни.

Зразок: *Байрактар* (Bayraktar) – «турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат (БПЛА)». *Українські*

військові, застосувавши безпілотний летальний апарат «Байрактар», вразили ціль з рекордної відстані.

Оптимізація навчального процесу під час вивчення української мови та лінгвометодики відбувається в процесі **«риторизації навчального завдання»**, яке прогнозує: 1) створення навчальної ситуації, що збігається з життєвою; 2) визначення інтенції (комунікативного наміру) мовця, 3) формулювання завдання для комунікації; 4) використання мовленнєвих жанрів, зокрема, *діалогічних* (реплік, єдностей, текстів), *монологічних* (розповідь, опис, міркування) і *полілогічних* (мінідискусії). До таких завдань належать **методи стимулювання та мотивації навчальної діяльності** (метод навчальної дискусії, метод забезпечення успіху в навчанні, метод створення ситуації новизни, метод опори на життєвий досвід учня / студента, метод стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні). Наприклад:

Вправа 12. Усно складіть діалог за світлинами (на вибір). Використовуйте різні речення за метою висловлювання та інтонацією. Найважливіші змістові компоненти виділяйте логічним наголосом.

Вправа 13. Об'єднайтеся в групи або пари. Складіть і розіграйте діалог «Ефективні способи захисту особистих даних у мережі». Чи вжили ви неповні речення? Яка їхня роль в усному мовленні?

Вправа 14. Прочитайте текст-діалог. Висловіть власну думку щодо проблеми «Юнак/юнка й комп'ютер: за і проти». Чи зумовлює діалогічна ситуація вибір мовних і позамовних засобів?

– *Добрідень, Петре!*

– *Вітаю, Арсене!*

– *Ти знаєш, що я подумав? Хочеш, відпочиватимемо разом? Нині такий гарний день! Та це й неділя. Я прийду до тебе, і ми разом пограємо в комп'ютерні ігри. Можна?*

– *Воно то, звичайно, можна, але є одне «але»...*

Я вже свій час сьогодні біля комп'ютера використав. Більше не можу в жодному разі.

– *Чому?! – здивовано перепитав Арсен.*

– *Розпорядок дня не дає змоги. І я вирішив, що мушу дотримуватися свого рішення абищо. Це корисно і для здоров'я, і для характеру. Добре себе почуватиму.*

– *Не зрозумів... Що? Ніскільки не можеш?*

– *А ти подумай – і все зрозумієш. Вибач, Арсене, пограємо наступного разу, коли наші графіки дозволять... А знаєш, що? Складімо спільний графік, і тоді буде все гаразд.*

– *Ні, ти мені не друг!*

– *Я друг тобі, друг!*

А ви як уважаєте?¹⁸ (Обговоріть разом результати суджень).

Додатково можна запропонувати здобувачам освіти пригадати визначення *діалогічної єдності* як структурно-сислового сполучення щонайменше двох реплік, із яких друга репліка здебільшого структурно і семантично залежить від першої, а також класифікації

¹⁸ Fonariuk T., Kulbabska O., Kostina-Knizhnytska A. *Ukrainska mova: pidruchnyk dlia 7 kl. z navchanniam rumunskoiu movoiu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (z audiosuprovodom)* [Ukrainian Language: a textbook for 7th grade with instruction in Romanian for general secondary education (with audio accompaniment)], Lviv: Svit, 2024, P. 42-43. [in Ukrainian].

діалогічних реплік – коротких зауважень, заперечень, відповідей одного співрозмовника на слова іншого; складників діалогічної єдності, діалогічного тексту й діалогічного мовлення загалом, а також «будівельного матеріалу» полілогічного мовлення.

Учні / студенти, працюючи з *діалогічним текстом*, актуалізують таксономію *діалогічних реплік*: а) за значенням (стимульовальні, репліки-реакції, реакційно-стимульовальні); б) за мовленнєвою інтенцією, або метою висловлювання (етикетні, спонукальні, інформаційні, питальні, реагувальні тощо); в) за обсягом та структурою (еліптичні, обірвані, однореченнєві, монологічні); г) за типом діалогічної реакції (тільки відповідь або відповідь із запитанням).

Висновки та перспективи. 1. Переорієнтація сучасної освітньої системи в Україні зі знаннєвої на компетентністну має на меті виформування в здобувачів освіти життєвого та професійного досвіду, комплексу лінгвістичних знань, умінь і цінностей, потрібних для успішної реалізації особистості в глобалізованому світі й майбутній професії. При цьому навчальний процес усе більше орієнтується на риторику та вможливує виформування в учнів і студентів діамонологічної компетенції, тобто ефективного використання монологічного, діалогічного та полілогічного мовлення в процесі комунікації.

2. Необхідною й актуальною умовою в практичне застосування риторичного підходу до навчання української мови є в різнотипні навчальні заклади є риторизація. У вітчизняній лінгводидактиці теоретичні засади риторичного підходу як категорії обґрунтував С. Омельчук. Утім, саме поняття «риторизація» ще не набуло викінченого витлумачення в науково-методичній літературі.

3. За результатами аналізу спеціальної літератури, термін «риторизація»: а) означає поступове цілеспрямоване «входження» риторики й риторичного в навчальний процес сучасної середньої та вищої школи; б) містить ключові поняття «осмислення», «переосмислення», «активізація», «перетворення»; в) уможливує реалізацію риторичних концептів («риторичні знання»; «риторична діяльність»; «категорії (канони) риторики – етос, пафос, логос»; «риторична

ситуація»; «діалогізація»; «мовні (риторичні) жанри»; «риторична норма»; «діалогічна взаємодія»).

4. Діалогічну взаємодію учасників освітнього процесу під час вивчення української мови та методики її викладання в ЗВО забезпечує використання інтерактивних методів й прийомів на всіх етапах уроку чи практичного заняття: *на етапі актуалізації опорних знань і вмінь* (усвідомлене читання і робота з текстом, метод мозкового штурму, «Асоціативний куш», «Карусель» тощо); *на етапі вивчення нового матеріалу* (евристична бесіда, методи «ПРЕС», «Відкритий мікрофон», «Займи позицію», «Вебквест», «Діалог цитат», «Історичний паспорт термінопоняття», SWOT-аналіз, метод ситуаційного аналізу «Кейс-стаді», дидактична або ділова гра, рольове моделювання тощо); *на етапі закріплення вивченого* (метод «Сенкан», метод навчальної дискусії, метод забезпечення успіху в навчанні, метод створення ситуації новизни тощо).

5. *Перспективу* дослідження вбачаємо у вивченні проблеми усномовної риторизації навчальної діяльності на уроках / практичних заняттях розвитку мовлення, а також під час проектної діяльності, участі в конференціях і захистах наукових робіт здобувачами освіти.

Кульбабська Олена – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Автор та співавтор близько 260 наукових та навчально-методичних праць, із-поміж яких 9 монографій та 28 посібників. Наукові інтереси: синтаксис, ономазіологія, стилістика, лінгвістика тексту, лінгвоперсонологія, методика викладання української мови.

Kulbabska Olena – Doctor of Sciences in Philology, Professor of Department of Modern Ukrainian language of Yuriy Fed'kovich Chernivtsi National University. She is an author and co-author of about 260 scientific and educational works, including 9 monographs and 28 manuals. Her research interests syntax, stylistics, text linguistics, linguistic personology, methods of teaching Ukrainian language.

Received: 7.11.2025

Advance Access Published: December, 2025

© O. Kulbabska, 2025